

DOI: 10.7596/taksad.v7i2.1437

Citation: Kıralp, Ş. (2018). 1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları. Journal of History Culture and Art Research, 7(2), 444-460. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i2.1437>

1967-1974 Döneminde Kıbrıs Sorunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın Kıbrıs Politikaları

The Cyprus Question in the Period 1967-1974: Turkish and Greek Policies on Cyprus

Şevki Kıralp¹

Abstract

The main goal of this paper is to analyze political attitudes of Turkish Cypriot and Greek Cypriot, as well as Turkish and Greek politics towards the Cyprus Question from 1967 to 1974. The relevant period played a crucial role in shaping the political process leading to the Greek *coup* and Turkish intervention of 1974. Therefore, it might be presumed that analyzing the political developments within this period is likely to provide a contribution to the literature. The historical research covered by this paper starts with 1967 since it was the year that the Junta of Colonels seized power in Greece. Additionally, in late 1967, a Turkish Cypriot village was attacked by Greek Cypriot forces led by General Grivas. As a consequence, Turkey asked for and obtained the removal of the Greek forces that were, in a way contradictory to Zurich-London treaties, stationed on the island in 1964. The historical research ceases with 1974 incidents since the Greek *coup* and the Turkish intervention overwhelmingly re-shaped the political destiny of Cyprus. This study examined historical sources written in Turkish, Greek and English (archival materials, newspapers and memoirs) to shed light on the relevant political developments. The research conducted by this paper reached to the conclusion that the Greek Cypriot leaders tried to limit Turkish Cypriots' veto rights by amending the constitution, and the Turkish Cypriot leaders tried to provide local autonomy for their community. Moreover, while there were significant conflicts and tensions between Greece and Greek Cypriot leaders, the relations between Turkey and Turkish Cypriot leaders were based on harmony and cooperation.

Keywords: Makarios, Greek Junta, Local administration, Peace talks.

¹ Yakın Doğu Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi Bölümü. E-mail: sevki.kiralp@neu.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, 1967-1974 yılları arasında adadaki Türk ve Rum toplumlari ile Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs Sorununa nasıl yaklaştıklarını incelemektir. Bu dönemin Kıbrıs, Türkiye ve Yunanistan'ın siyasi tarihleri açısından önem taşıyan 1974 gelişmelerini şekillendiren bir süreç olmasından ötürü, ilgili tarafların bu yıllardaki siyasetlerini incelemenin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. 1967, Yunanistan'da Albaylar Cuntasının iktidara geldiği, bir yandan diplomatik çabalar sürerken diğer yandan General Grivas komutasındaki Rum askeri birliklerinin bir Türk köyüne saldırdığı, bunun sonrasındaysa Türkiye'nin tutumunu sertleştirerek adaya 1964 yılında Zürih-Londra antlaşmalarına aykırı biçimde yerleştirilen Yunan birliklerinin Kıbrıs'tan çıkarılmasını sağladığı bir yıl olmasından ötürü tarihsel incelemenin başlangıç noktası olarak uygun görülmüştür. Araştırmanın tarihsel kapsamının 1974 yılı ile sonlanmasının sebebi ise, adanın siyasal kaderini büyük oranda etkileyen iki gelişmenin, Yunan Cuntasının Kıbrıs'ta yaptırdığı darbe ile Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtının o yıl yaşanmasıdır. Araştırma; Türkçe, Yunanca ve İngilizce tarihsel belgeler (arşivler, gazeteler ve hatıratlar) inceleyerek ilgili tarafların Kıbrıs siyasetlerine ışık tutmaya çalışmıştır. İncelenen dönemde Kıbrıslı Rum liderlerin anayasal değişiklikler vasıtasıyla adadaki Türk toplumunun veto haklarını sınırlandırmaya, Kıbrıslı Türk liderlerin ise ada Türkleri için yerel yönetimde özerklik hakkı elde etmeye çalıştıkları görüldü. İncelenen dönemde Yunanistan ile Kıbrıs Rum liderleri arasında ciddi çatışmalar ve görüş ayrılıkları yaşanırken Türkiye ile Kıbrıs Türk liderleri arasında uyum ve işbirliğinin egemen olduğu da çalışma tarafından ulaşılan dikkate değer bir sonuçtur.

Anahtar sözcükler: Makarios, Yunan Cuntası, Yerel yönetim, Barış görüşmeleri.

Giriş: Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ve adada etnik uyuşmazlık

Akdeniz'in doğusunda bulunan Kıbrıs adası 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildi. Adada 1878'de başlayan İngiliz egemenliği dönemi 1960 yılında sona erdi. 1830'larda Osmanlı devletinin yaptırdığı sayımlara göre ada nüfusunun %33'ünden fazlası Türklerden oluşurken, 1878'de İngiliz egemenliğinin başlamasıyla bu oran 1881'deki sayımlarda 186 bin kişiye ulaşan toplan nüfusun %25'inin altına kadar düştü. Adanın Osmanlı kontrolünden çıkmasıyla birlikte Kıbrıs Türkleri kitleler halinde Anadolu'ya göç etti ve bu göçler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da devam etti (Çakmak, 2008, s. 204-205). Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce yapılan 1959 sayımlarında, 105 bin kişi civarında nüfusa sahip Kıbrıs Türklerinin toplam nüfus olan 587 bin kişiye oranının %20'nin altında kalması (Solsten, 1991) büyük ölçüde bundan kaynaklanmaktaydı. 1950'li yılların ortalarında Türkiye ile Yunanistan Kıbrıs Sorununu milli dava olarak görmekteyken, İngiltere ile ABD Soğuk Savaş dönemi Orta Doğu politikasında jeopolitik önemi son derece yüksek olan adadan bir dinleme üssü ve hava üssü olarak yararlanmayı planlamaktaydı. Dolayısıyla, Washington ve Londra, bölgede istikrarı önemsemekteydi. ABD'nin arabuluculuğu iki NATO müttefikini ve adadaki etnik akrabalarını 1959 Zürih-Londra anlaşmalarına götürdü (Gürdalı & Koldaş, 2017, s. 752).

Lozan Antlaşması uyarınca Kıbrıs adası Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırlarına dahil edilememişti, ancak bu antlaşmanın oluşturduğu statüko Türkiye Cumhuriyeti için bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğü gibi hassas konular açısından bir güvence olarak görülmekteydi. Dolayısıyla, Türkiye hükümetleri 1950'li yıllara kadar Kıbrıs meselesinin sebep olabileceği bir uluslararası gerilimden kaçınmaya gayret gösterdi. Öte yandan, Soğuk Savaş başlangıcında hem Türkiye hem de Yunanistan Sovyet yayılmacılığının tehdidi altındaydı ve her iki devlet de Batı ittifakının savunma politikaları açısından önem taşımaktaydı. İki devlet 1950'li yılların başlarına kadar Kıbrıs meselesinden ötürü ilişkilerini zora sokmamaya özen gösterdi. Ancak, 1950'li yıllarda gerek Yunan kamuoyunun gerekse Atina'nın adayı Yunanistan ile birleştirme (Enosis) yanlısı bir siyaset belirlemeye başlamasıyla, hem Türkiye kamuoyunun hem de Türkiye hükümetinin Kıbrıs konusundaki hassasiyetleri arttı. Ankara Atina'ya Enosis siyasetini terk etmesi yönünde çağrılarda bulduysa da bu çağrılar dikkate alınmadı. Yunan hükümeti Enosis talebini 1953 yılında İngiliz hükümetine ifade etti ve istediği cevabı alamayınca konuyu Enosis kapısını açmak amacıyla 1954 yılında Birleşmiş Milletler'e taşımaya çalıştı. Bunun üzerine, Türkiye ve Kıbrıs Türkleri ilerleyen yıllarda, Yunan tarafının Enosis talebi karşısında adanın Türkiye ve Yunanistan tarafından paylaşılması (Taksim) yönündeki karşı-tezi savunmaya başladı (Şahin & Topbaş, 2015). 1955'te Yorgos Grivas yönetimindeki Atina destekli

EOKA örgütü Enosis için İngilizlere karşı şiddet eylemlerine başlamış, Kıbrıslı Türkler kendilerini iradelerinin görmezden gelindiği bir taleple karşı karşıya bulmuş ve adadaki iki toplumun ilişkileri zedelenmişti. Kıbrıs Türkleri Ankara'nın desteğiyle Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurarak Enosis'e ve EOKA'ya karşı mücadeleye başlamıştı (Crawshaw, 1978). 1959 Zürih-Londra anlaşmalarıyla hayat bulan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ise, adadaki gerilimi dizginlemekte beklenen sonucu yaratmamıştı.

1959 Zürih-Londra anlaşmalarıyla İngiltere adada iki egemen üs bölgesi elde ederken Garanti Anlaşması uyarınca Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünü, bağımsızlığını ve anayasal düzenini korumakla mükellef garantör devletler oldu. Bu üç devlet, birlikte ya da yalnız, garantörlük görevinin yerine gelmesi için güç kullanma yetkisine sahipti (Göktepe, 2013). İttifak Anlaşması uyarınca, adada Türkiye 650, Yunanistan ise 950 kişilik askeri birlik bulundurabilecekti (Hoffmeister, 2006, s.6). Kıbrıs Cumhuriyeti iki toplumun siyasi eşitliğine dayanan bir yapıya sahipti. Temsilciler Meclisi'ndeki milletvekillerinin %70'i Rum, %30'u Türk olacaktı. Ancak vergi, belediyeler ve seçimler gibi hususlarda yasa yapmak için sadece meclis toplamından değil, her iki toplumun milletvekillerinden ayrı ayrı çoğunluk onayı aranacaktı. Bakanlar Kurulunda yedi Rum bakan ve üç Türk bakan görev yapacaktı. Türk bakanları Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Rum bakanları ise Cumhurbaşkanı atayacaktı. Yürütme erki Rum toplumunun oylarıyla seçilecek olan Rum Cumhurbaşkanı ile Türk toplumunun oylarıyla seçilecek olan Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı tarafından paylaşılacaktı. Her ikisinin de dış politika, güvenlik ve savunmayı ilgilendiren konularda Temsilciler Meclisi ve Bakanlar Kurulu kararlarını veto etme hakkı bulunuyordu. Bunun yanında kamu görevlilerinde %70 Rum-%30 Türk oranı geçerli olacak ve anayasaya göre Kıbrıs Türkleri beş büyük şehirde (Lefkoşa, Limasol, Larnaka, Mağusa ve Baf) kendi belediyelerini kurabileceklerdi (Hakkı, 2007, s.31-88). Cumhuriyetin ilk başkanlık seçimini kazanan, 1950'li yıllardaki Enosis mücadelesinin siyasal lideri Başpiskopos Makarios Cumhurbaşkanı olurken Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük oldu (Kızılyürek 2005, s. 106).

Toplumların her ikisi için de, sömürge döneminin sona ermesi tarihin kendilerini ayrı düşürdüğü üst-kültürlerle (Rumlar için Yunanistan, Türkler için Türkiye) yeniden kavuşma anlamına gelecekti. Ada Rumları Enosis mücadelesi verirken ada Türkleri Taksim mücadelesi vermiş, fakat ilerleyen süreç iki toplumun ulusal arzularından farklı bir netice doğurmuştu (Peristianis, 2008). Rum liderler ve Rum toplumunun önemli bir bölümü, kökeni 19'uncu Yüzyıla dayanan Enosis tutkusunun gerçekleşmemiş olmasının yanı sıra, "sıradan bir azınlık" olarak gördükleri Kıbrıs Türk toplumuyla devlet idaresini eşit ortaklık temelinde paylaşmaktan ötürü rahatsızdılar. 1960 cumhuriyetini "çoğunluğa ve iradesine yapılmış bir haksızlık" olarak nitelendirmekteydiler. Makarios Zürih-Londra anlaşmalarını Yunan Başbakan Konstantin Karamanlis'in baskısıyla imzalamıştı ve Kıbrıslı Rum liderler adadaki 1960 sistemini benimsemiş değildi (Markidis, 1977).

Tarihsel olarak, Türk tarafının önünde bir Girit örneği vardı. Kıbrıslı Türkler adada eşit toplum statüsünü kaybederek azınlık durumuna gerileyecek olurlarsa Kıbrıs'ın toplumsal ve siyasal kimliğinde Türklüğün bir ağırlığı kalmayacaktı. Ayrıca, Ege adalarının çok büyük bir kısmının Yunan kontrolüne geçmesi Türkiye açısından çeşitli jeopolitik dezavantajlara ve adaletsizliklere yol açmıştı. Türkiye, doğal olarak benzer bir durumla Akdeniz'de de karşılaşmak istemiyordu (Denктаş, 2008). Kıbrıs Türkleri, Osmanlı döneminde 300 yılı aşkın bir süre adada egemen unsur (millet-i hâkime) iken, İngiliz idaresinin başlamasıyla birlikte bu statülerini kaybetmişlerdi. Türkiye'nin Kıbrıs Sorununa ağırlığını koyması sonrasında ortaya çıkan 1959 Zürih-Londra antlaşmaları, ABD, İngiltere, Türkiye, Kıbrıslı Türkler ve bir ölçüde de o günkü Yunan hükümetinin kabullendiği ancak Rum liderlerin "haksızlık" olarak yorumladıkları temel bir ilkeye dayanmaktaydı. Bu ilke, iki-toplumlu karaktere sahip olan Kıbrıs'ta iki kimliğin birbiriyle siyasal açıdan eşit statüde olmasıydı. Dolayısıyla, Kıbrıs'ın bağımsızlık sonrasındaki siyasal yapısının temel mantığı, Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan dengesi kurulmasına dayanmaktaydı (Kızılyürek, 2016).

İki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Rum ve Türk devlet yetkilileri arasında halktan vergi toplanması ve ortaklaşa kurulacak Kıbrıs ordusunun yapısı üzerine önemli anlaşmazlıklar yaşandı. Bunun yanında, Rum liderler anayasanın 123'üncü maddesinin öngördüğü, kamu görevlilerinin %30'unun Kıbrıslı Türklerden oluşması ilkesinin hayata geçmesini engellediler. Benzer biçimde, Kıbrıs Türklerine beş büyük şehirde kendi belediyelerini kurma hakkı tanıyan 173'üncü maddenin hayata geçmesi de Rum liderlerin engeliyle karşılaştı. Taraflar arasındaki uyuşmazlıklar yargıya taşındı, ancak krizler yargı yoluyla da aşılamadı. Makarios anayasayı değiştirmek için girişim başlatmaya karar verdi ve 22-26 Kasım 1962

tarihleri arasında Ankara'yı ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve Başbakan İsmet İnönü ile bir araya geldi. Ankara, hem anayasanın, hem de 1959 Zürih-Londra anlaşmalarındaki hükümlerin uygulanması gerektiğini ifade ederek Makarios'un talebine olumsuz cevap verdi (Markides, 2001; Fırat, 2008, s.720-723).

Altını çizmekte yarar vardır ki, Makarios'un Ankara ziyareti Türk hükümetinin daveti üzerine gerçekleşmişti. Ankara bu dönemde diplomatik bir çaba göstererek Makarios'u Kıbrıs'ı ve bölgeyi ciddi gerilimlere sürükleyebilecek olan bir adım atmaktan vazgeçirmeye çalışıyordu. Başbakan İsmet İnönü, Kıbrıslı Rum lidere Zürih-Londra antlaşmalarına sadık kalmanın ve gerek Kıbrıs'ta gerekse Atina-Ankara ilişkilerinde bir krize sebebiyet vermemenin bölgedeki barış ve istikrar açısından ne denli önemli olduğunu ifade etti. Makarios buna rağmen 1963 yılı Kasım ayında anayasal değişiklik talebini Kıbrıslı Türk liderlere sundu. Rum liderin anayasal değişiklik yönündeki ısrarını sürdürürken Türkiye'deki ekonomik ve siyasal durumdan da yararlandığı ifade edilebilir. Örneğin, Türkiye'nin bu yıllardaki ekonomik olanaksızlıkları o denli büyümüştü ki, halk ziynet eşyalarını devlete bağışlamaya çağırılmıştı. Ayrıca, bu yıllarda Türkiye 27 Mayıs dönemi sonrasında yeniden sivil yönetime geçme sürecini yaşıyor ve CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) ile AP'nin (Adalet Partisi) ortaklığıyla kurulan ülkenin ilk koalisyon hükümetini tecrübe ediyordu. Koalisyon hükümeti ise Talat Aydemir Olayı gibi iç siyasette ciddi etkiler yaratan gelişmelerle meşguldü (Şahin & Topbaş 2016).

Rum liderin anayasal değişikliği gündeme getirmesini kolaylaştıran diğer bir önemli etkenin dönemin uluslararası konjonktürü olduğunu iddia etmek de mümkündür. 1960'lı yılların başında yaşanan Küba krizi dünya siyasetini derinden etkilemiştir. Öncelikle bu kriz Doğu ve Batı bloklarını nükleer savaşın eşiğine getirmiş ve tüm dünya devletlerini ciddi biçimde tedirginliğe sevk etmiştir. ABD krizin aşılmasını sağlamak için Türk hükümetine danışmadan Türkiye'deki Jüpiter füzelerini söküncüye Türk hükümeti ciddi bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Bu gelişme hem diğer ülkelerde, hem de bizzat Ankara'da, ABD'nin kendi planları doğrultusunda Türkiye'yi feda etmekte olduğu hissiyatını doğurmuştur. Krizin aşılmasıyla Soğuk Savaş yeni bir evreye girmiş, iki blok arası ilişkiler yumuşamıştır. Bunun yanında, başat güçler ABD ve SSCB'nin kendi blokları içerisindeki kontrol ve hâkimiyetleri de azalmıştır. Makarios'un Kıbrıs'ı da üye yaptığı Bağılantısızlar Hareketi bu dönemde güçlenmiştir (Armaoğlu, 2009, s.649-735). Makarios zaten Kıbrıs'ı Bağılantısızlar Hareketi'ne dâhil ederek adanın geleceğine dair atacağı adımlarda kendisine uluslararası destek bulmayı hedeflemekteydi ve bu desteği önemli ölçüde de elde etmişti (Kliridis, 1989a, s. 124-125). Ayrıca, Makarios'un anayasal değişiklik paketini Kıbrıslı Türk liderlere sunduğu tarih 1963 yılı Kasım ayı sonlarıdır ki bu tarihte ABD başta olmak üzere tüm dünya devletleri Başkan John Fitzgerald Kennedy'nin suikaste uğrayarak hayatını kaybetmesinin şokunu yaşamaktaydı. Rum liderin zamanlaması, dünya siyasetindeki bu şoktan yararlanmak istiyor oluşuna da bağlanabilir (Gallagher, 2013, s. 211).

Makarios'un anayasal değişiklik paketine göre, Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakları kaldırılacaktı. Böylece, Rum bakanların kendi aralarında anlaşmaları halinde, Türk bakanların rızası olsun ya da olmasın, Bakanlar Kurulu her konuda karar alabilecekti. Seçimlere, belediyelere ve vergiye ilişkin yasama işlemlerinde Rum ve Türk milletvekillerinden iki ayrı çoğunluk esası aranmayacak, yani Rumlar kendi aralarında hem fikirse Türklerin tavrına bakmaksızın her konuda karar alabileceklerdi. Kıbrıs Türklerine kendi belediyelerini kurma hakkı tanıyan hükümler kaldırılacaktı (Salih, 1978, s. 132-143). Kamu görevlilerinin %30'unun Türklerden oluşmasını garantileyen 123'üncü madde değiştirilecek ve Kıbrıs Türk kamu görevlilerinin oranı %20'nin altına düşecekti. Meclis Başkanı (anayasaya göre Rum olmak zorunda) ile Meclis Başkanı Yardımcısı (anayasaya göre Türk olmak zorunda) anayasanın 79'uncu maddesinde öngörülenin aksine Rum ve Türk vekiller tarafından ayrı ayrı seçilmeyecek, tüm vekiller tarafından birlikte seçilecekti. (Kliridis, 1989a, s 176-193). Diğer bir deyişle, Rum vekillerin kendi aralarında anlaşarak destekleyecekleri bir Türk'ün, Türk vekillerin kendisine desteği olsun ya da olmasın, Meclis Başkan Yardımcılığına seçilebilmesinin önü açılacaktı.

Atina'daki bazı askeri çevrelerle işbirliği yapan ve Kıbrıs Rum toplumunda Makarios'tan sonra en etkili isimlerden biri olan İçişleri Bakanı Polikarpus Yorgacis şiddet yanlısıydı. Makarios'a 1970'te düzenlenen suikasti de Yorgacis'in planladığı iddia edilmektedir. Yorgacis, Kıbrıs Türklerini olası bir anayasa değişikliğine ya da Enosis'e yönelen bir siyasi gidişata mukavemet göstermeleri durumunda silah yoluyla sindirmeyi öngören *Akritas Planını* hazırlamış, bu planı uygulamak için çok sayıda yasa dışı silahlı grup oluşturmuştu (Kliridis 1989a, s.212-219). Türk tarafı Makarios'un anayasal değişiklik taleplerine olumsuz

cevap verdi. Siyasete gerilim hâkim oldu ve Yorgacis harekete geçerek Rum polisine Lefkoşa'da Kıbrıs Türklerini taciz etmeleri için talimat verdi. Rum polisi 21 Aralık 1963 gecesi iki Kıbrıslı Türkü katletti. Toplumlararası gerginlik bir anda tırmandı. Yorgacis'in yanı sıra, Nikos Sampson gibi Türk karşıtlığıyla tanınan eski EOKA liderlerinin yönettiği silahlı gruplar başkent Lefkoşa başta olmak üzere pek çok bölgede Türklere karşı saldırıya geçti. Çarpışmalar kısa sürede ada geneline yayıldı ve Kıbrıslı Türkler yoğun can kayıplarına uğradı (Kızılyürek 2016, s. 319-329).

Silahlı grupların saldırıları karşısında can güvenliğinden yoksun bir duruma düşen Kıbrıslı Türkler ada genelinde kendilerini koruyabilecekleri bölgelere sığınmaya ve göç etmeye başladı. 1963-64 döneminde 26 bin Kıbrıslı Türk, yani adadaki toplam Türk varlığının dörtte biri, zorunlu olarak yer değiştirdi. Yer değiştirmek zorunda kalan Türkler, ev ve barınma yetersizliğinden ötürü uzun yıllar oldukça kötü yaşam standartları içerisinde kaldı. Önemli bir süre, korunaklı bölgelere yerleşen 220'den fazla aile çadırlarda, 250'den fazla aile ahır ve mandıralarda, 560'tan fazla aile garajlarda, 150 civarında aile ambarlarda, 80 civarında aile çamaşırhanelerde, 150'den fazla aile ise kulübelerde yaşamak zorunda kaldı. Bunun yanında 130'dan fazla aile okullara yerleştirilirken 5 aile yaşamını mağaralarda sürdürdü (Peters, telgraf, 21 Ağustos 1965). 1963-64 yıllarında Kıbrıslı Türklerin 600'ü aşkın can kaybı oldu (Yennaris, 2000, s. 152-160; Cassia, 2005, s.32).

Türkiye Kıbrıs'ta hem bölge istikrarı ve Türk-Yunan ilişkilerinin geleceği açısından, hem de Sovyetler Birliği'ne bölge siyasetine müdahil olma şansını elde edecek bir koz vermemek adına, Kıbrıs'ta bir kriz yaşanmasını istemiyordu. Türkiye ile benzer kaygılar taşıyan Yunanistan'daki Karamanlis hükümeti de Makarios'un anayasayı değiştirme girişiminde bulunmasını önlemeye çalıştı. Anayasal değişikliklere Washington da karşı çıkarken Makarios İngiltere'ye güvenerek hareket etti. Adada patlak veren çatışmanın ve krizin yatıştırılması için 1963'ten itibaren artık uluslararası müdahale gerekliydi. Böylelikle Türkiye ve Yunanistan da duruma müdahil oldu ve iki ülkenin ilişkileri bundan olumsuz etkilendi (Şahin & Topbaş 2016, s. 782). 1964 Ocak ayında ABD taraflara Amerikan, İngiliz, Türk ve Yunan askerlerinden oluşacak yaklaşık 10,000 kişilik bir NATO barış gücünün durumu kontrol altına almak üzere Kıbrıs'a sevk edilmesini teklif etti. Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetleri bunu kabul ederken Makarios bu teklife Türk askerlerinin Kıbrıs'a gelecek olmasından ötürü karşı çıkarak adaya BM barış gücünün gelmesini talep etti (Kliridis, 1989b, s. 233-236).

Adanın her yanına yayılan şiddet nedeniyle, Türk bakanlar, milletvekilleri, yargı mensupları, polisler ve memurlar devletteki pozisyonlarını terk etmek zorunda kalmış, devlet tamamen Rumların kontrolüne girmişti. Makarios Kıbrıs'a NATO barış gücü sevk edilmesini engelleyerek konunun Birleşmiş Milletler'e taşınmasını sağladı ve BM barış gücünün bir devlete asker gönderebilmesi için BM ile o devletin hükümeti arasında bir anlaşma imzalanması şartı olmasından yararlandı. Türk tarafının tüm itirazlarına rağmen BM, Zürih-Londra anlaşmalarına oldukça ters biçimde tek taraflı Rum kontrolünde bir yapıya bürünen Makarios hükümetini meşru hükümet olarak tanıyarak Kıbrıs Türklerini oldukça mağdur durumda bırakan bir karara imza atmış oldu (Fırat 2008, s. 725). Nisan 1964'te Atina'ya ziyaret eden Makarios, Yunan Başbakan Yorgos Papandreu ile adaya gizlice ve 1959 Zürih-Londra anlaşmalarına uygun olmayan biçimde 20,000 civarında Yunan askerinin sevk edilmesi hususunda anlaşta. Yunan tarafı, adada ciddi biçimde yükselen şiddet karşısında Türkiye'nin askeri müdahalede bulunmasından çekiniyordu (Papandreu 2006, s. 225-226). Makarios daha sonra Yunanistan'ın Kıbrıs'taki askeri varlığını arttırmasına onay vermekle hata yaptığını çeşitli vesilelerle dile getirecekti. Örneğin, 19 Temmuz 1974 günü, yani Cuntanın Kıbrıs'ta yaptırdığı darbeden dört gün sonra, BM Güvenlik Konseyi'ndeki konuşmasında "Yunan Büyükelçisi bana Yunan subaylar sizleri Türkiye'den korumak için adadadır dedi, bense Türkiye'yi onlardan daha az tehlikeli buluyorum diye cevap verdim" ifadelerini kullanan bizzat Makarios'tu. Dolayısıyla, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki askeri varlığını arttırmak lehine verdiği kararla Rum lider kendi kuyusunu kazmış oluyordu (Kliridis, 1990, s. 351-357).

1964 yılında, Zürih-Londra antlaşmalarına ve anayasaya aykırı biçimde şekillenen gelişmeler Türk tarafını ciddi biçimde haksızlığa uğrattı. Özellikle BM Güvenlik Konseyinin Türk tarafının haklarını ve hassasiyetlerini gözetmeden aldığı 4 Mart kararından yararlanan Rum liderler devletin tüm kurumlarında Türkler olmaksızın karar almakta ve uygulamaktaydı. Makarios, Türk bakanların gıyabında hazırladığı askerlik kanununu 27 Mayıs 1964 günü Temsilciler Meclisi'ne sevk etti (PIO, 27 Mayıs, 1964). Türk vekillerin gıyabında 5 Haziran 1964 tarihinde toplanan Temsilciler Meclisi bu taslağı onaylayarak yasa

haline getirdi ve böylelikle yaşları 19 ila 21 arasındaki Rum erkekler askere alındı (PIO, 5 Haziran 1964). Bu durum hem Kıbrıs Cumhuriyeti'ni şekillendiren uluslararası antlaşmaların, hem de anayasanın ihlali anlamına geliyordu.² Makarios'un ordusunun erleri Rumlardan, subaylarının büyük çoğunluğuydu Atina tarafından atanan Yunanlardan oluşmaktaydı. Bu ordunun personel sayısı, Rumların milis gruplarına, İttifak Anlaşması uyarınca adada bulunan Yunan alayındaki askerlere ve 1964'te İttifak Anlaşmasına uygun olmayan biçimde sevk edilen askerlere eklenince, Yunan tarafının adadaki askeri gücü doruğa çıktı. 1964 Haziran ayında Türkiye adaya askeri müdahaleye hazırlanırken Washington'dan gelen tehdit üsluplu *Johnson Mektubu* ile durduruldu (Hart, 1990, s. 21-22).

Soğuk Savaş'ta Batı kampının lideri olan ABD, Makarios'un iç siyasette Komünist Rum partisi AKEL, uluslararası siyasette ise SSCB ile yakınlaşmasından rahatsız olduğu gibi, NATO'nun güney kanadındaki Türkiye ve Yunanistan'ın savaşın eşiğine gelmesinden ötürü endişeliydi. Bundan dolayı soruna hızlı bir çözüm getirmeyi amaçlıyordu. SSCB ise NATO-ıçı huzursuzluğun Kıbrıs gibi oldukça stratejik bir noktadan ötürü tırmanmasından memnundu ve adanın NATO ülkeleri tarafından kontrol edilmesindenense bağımsız kalmasını yeğliyordu (Adams & Cotrell, 1968). İlerleyen aylarda Washington, İngiltere'nin sahip olduğu üslerdeki varlığını sürdürmesini, Türkiye'ye kuzeybatı Kıbrıs'ta bir üs verilmesini ve adanın geri kalanının Yunanistan'a bağlanmasını öngören Acheson planını taraflara sundu. Belirtilmelidir ki, Acheson Planı 1959 Zürih-Londra anlaşmalarının Doğu Akdeniz'de kurduğu Türk-Yunan dengesini bariz biçimde Türk tarafı aleyhine bozacak nitelikteydi çünkü Türkiye'ye üs bölgesi olarak bırakılması öngörülen topraklar adanın toplam yüzölçümünün %5'i civarındaydı. Fakat Makarios Türkiye'ye bu oranda toprak verilmesinin dahi "taviz" olduğunu açıkladı ve Enosis'e Türkiye'ye adada üs bölgesi vermek karşılığında ulaşmaktansa, Kıbrıs Türklerini azınlık statüsüne düşürerek bağımsızlığı sürdürmeyi tercih ettiğini ortaya koydu (Miller, 2009, s.104-105).

Ağustos ayında, Kıbrıs Türklerinin kontrolünde bulunan bölgeler içerisinde deniz kıyısında yer alan, Türkiye'nin adadaki soydaşlarına yardım malzemesi ulaştırmakta yararlanabildiği son derece kritik bir köprübaşı olan Erenköy Rum askerlerce kuşatıldı. Türk jetleri, bölgedeki Kıbrıslı mücahitlere yardım amacıyla hava taarruzu gerçekleştirerek Rum ordusunun ilerleyişini engelledi. Makarios'un ABD tarafından hazırlanan Acheson Planı'nı reddetmesi, Kıbrıs'ın da üye olduğu Bağlantısızlar Hareketi, Sovyetler Birliği ve AKEL tarafından büyük destek buldu (Hasgüler, 2007, s. 156; Fırat, 2008, s. 726-732). Makarios 1967 sonlarına kadar hem söylemlerinde hem eylemlerinde iki siyaset üzerinde durdu: Ya Türkiye'ye adadan toprak vermeden gerçekleşecek bir Enosis modeli, ya da bunu gerçekleştiremezse Kıbrıslı Türkleri azınlık statüsüne indirgeyecek bir bağımsızlık modeli (Kızılyürek, 2008, s. 25). Bunun yanında, *Johnson Mektubu*'nun yarattığı düş kırıklığı Ankara'yı Türk-Amerikan ilişkilerini sorgulamaya itti ve 1964'ten itibaren Türk-Sovyet ilişkileri hem ekonomik hem de siyasi anlamda ivme kazandı (Bölükbaşı, 1988).

Albaylar Cuntası, Köfünye krizi ve barış görüşmeleri (1967-1968)

1964-67 yılları arasında Kıbrıs Sorununa NATO ya da BM çatısı altında bir çözüm bulabilmek mümkün olmadı. Türk hükümeti, krizin başlangıcından itibaren Kıbrıslı Türklerin bozulan yaşam standartlarının iyileştirilebilmesi için düzenli olarak maddi yardım göndererek toplumun mücadelesinin sürmesine ciddi katkıda bulundu (Peters, telgraf, 11 Mart 1967). 21 Nisan 1967 günü, Albay Yorgos Papadopoulos liderliğindeki askeri Cunta, Atina'da darbe yaparak yönetime el koydu (Clogg 2013, s. 159-160). 15 Temmuz 1967 günü Kıbrıslı Türk lider Dr. Fazıl Küçük'ün kızının düğününe katılmak için Kıbrıs'a gelen Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Zeki Kuneralp basına "Türkiye ilgili tüm tarafların hak ve çıkarlarını gözetken bir çözümden yanadır" açıklamasını yaptı. (Costar, telgraf, 18 Temmuz 1967). 26 Haziran 1967 günü, Temsilciler Meclisindeki Rum vekiller, Türklerin giyabında oy birliği ile Enosis kararı aldı (Peristianis, 2008, s.197). 10 Eylül 1967 günü, Cunta Başbakanı Konstantin Kollias ile Türk Başbakan Süleyman Demirel Dedeoğaç'ta bir araya geldiler. Görüşmede Kollias Demirel'den Enosis talebinde bulundu, Ankara'nın buna razı olması halinde Atina'nın Türkiye'ye Kıbrıs'ta bir üs tahsis etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu istek Türk hükümeti tarafından reddedildi (Kliridis, 1989b, s. 193-194).

² Anayasanın 129'uncu maddesine göre Kıbrıs Cumhuriyeti ordusu mensuplarının %40'ının Türklere mensup olması gerekirdi ve Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın onayı olmaksızın askerlik hizmeti mecburi olamazdı (UN, 2012).

Türkiye Cumhuriyeti milletvekilleri gerek NATO parlamenterler toplantılarında, gerekse Avrupa Konseyi parlamenterler toplantılarında Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Türk toplumunun hakları konusunda hassasiyet gösteriyor, uluslararası farkındalığı artırabilecek çalışmalar yapıyorlardı (Mackie, telgraf, 18 Haziran 1967). Bahse konu çalışmalar içerisinde etkin rol oynayan Adana milletvekili ve CHP eski Genel Sekreteri Kasım Gülek, 1967 yılı Ağustos ayında Kıbrıs'ı ziyaret etti. Makarios ve İngiliz Yüksek Komiserliği ile temaslar gerçekleştiren Gülek, radyo ve basın aracılığıyla Kıbrıs Türklerine verdiği mesajda Türkiye'nin barış arayışlarını sürdürdüğünü, Kıbrıs Türk toplumuna yönelecek her hangi bir tehlike karşısında Türkiye'nin tepkisinin büyük olacağını ve bir süre daha sabretmek gerektiğini ifade etti. Gülek, kendisiyle görüşen İngiliz diplomatlara "adadaki Türklerin durumu beklediğimden de kötü" yorumunu yaptı (Daunt, telgraf, 22 Ağustos 1967). 15 Kasım 1967 günü, diplomatik görüşmeler sürerken, Rum askeri birliklerinin adanın güney doğusunda yer alan Türk bölgesi Köfünye ve çevresinde gerçekleştirdikleri saldırıda 24 Kıbrıslı Türk yaşamını yitirdi (Kızılyürek, 2005, s. 146).

Köfünye saldırısı sonrasında, Kıbrıslı Türk lider Dr. Fazıl Küçük Türkiye hükümetine mektup göndererek adaya askeri müdahale talebinde bulundu (Halkın Sesi, 19 Kasım, 1967, s.1). 17 Kasım 1967 tarihinde, Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin temsil edildiği TBMM'de yapılan oylamada, 432 lehte oya karşı sadece 1 aleyhte oyla, hükümete gereği halinde Türk ordusunu Kıbrıs'a sevk etme yetkisi verildi (Mütercimler, 1990, s.117). Böylelikle, Türkiye siyasetinde birbirlerinden çok farklı eğilimleri bulunan siyasi partiler, 1974 yılında CHP-Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti döneminde gerçekleştirilen Kıbrıs Harekâtındaki gibi önemli bir milli mutabakat içerisinde hareket etmiş oldular.

1967 krizi esnasında ABD, Türk-Yunan savaşı çıkmasını engellemek için deneyimli diplomat Cyrus Vance'ı iki ülke arasında mekik diplomasisi uygulamakla görevlendirdi ve Türkiye'nin hazırlanmakta olduğu askeri müdahaleyi yine önledi. Türk hükümeti adaya 1964'te gizlice ve uluslararası anlaşmalara uygunsuz biçimde sokulan Yunan askerleriyle 1955-59 yılları arasında adada Enosis için şiddet uygulayan EOKA'nın liderliğini yaptıktan sonra 1964'te Rum ordusu başkomutanlığına getirilen General Yorgos Grivas'ın ivedilikle Kıbrıs'tan uzaklaştırılmasını talep etti. Türkiye'nin sert tavrı karşısında geri adım atmak zorunda kalan Cunta, bu istekleri kabul etti (Uslu, 2003, s.194). 29 Aralık 1967 günü, Kıbrıs Türk liderliği Geçici Türk Yönetimi'ni ilan etti ve 1960 anayasası tüm maddeleriyle uygulanana kadar Türk bölgeleri adına yasama faaliyetlerini Temsilciler Meclisi'ndeki Türk vekillerin ve Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi üyelerinin yürüteceğini açıkladı (PIO, 2 Ocak 1968). Geçici Türk Yönetimi'nin ilanı esnasında Kuneralp de Kıbrıs'taydı ve 15 Kasım günü saldırıya uğrayan Türk bölgelerini ziyaret etti. Rum hükümeti Kuneralp'i *persona non grata* (istenmeyen şahıs) ilan ederken Kuneralp çoktan Türkiye'ye dönmüştü (Allen, Telgraf, 5 Ocak 1968).

Makarios 1968 yılı Ocak ayında anayasanın yeniden yapılandırılması için Türk tarafıyla barış görüşmelerine başlayacağını ilan etti ve "arzu edilen her zaman mümkünün sınırları içerisinde olmuyor" ifadesiyle artık Enosis değil, bağımsızlık siyaseti izleyeceğini açıkladı (PIO, 12 Ocak 1968). Makarios yeni siyasetini açıklayınca *Patris* gazetesi (20 Ocak 1968, s.1) tarafından Enosis'e ve Helenizm'e ihanet etmekle suçlanırken, o dönem Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı olan Rauf Raif Denктаş'a göre Makarios'un nihai hedefinde herhangi bir değişiklik yoktu. Denктаş'ın düşüncesine göre, Başpiskopos Türkiye'nin 1967 krizindeki tavrını gördükten sonra mecburen taktik değiştirmiş ve zaman kazanmak için yeni bir çare bulmuştu (Denктаş, 1989). Makarios, Şubat 1968'de seçime giderek yeniden başkanlığa aday oldu. Kıbrıs Kilisesi'nin Başpiskoposu olduğu için Kıbrıs Rum toplumunda oldukça güçlü bir siyasi ağırlığa sahipti. Bunun yanında Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Kliridis'in liderliğindeki merkez-sağ parti EK'ten (Birleşik Parti) Komünist parti AKEL'e kadar oldukça geniş bir yelpaze tarafından desteklendi ve kendilerine "Enosis Cephesi" adını veren grubun adayı Dr. Takis Evdokas karşısında %95 oranında oy alarak yeniden iktidara geldi (Kızılyürek, 2005, s. 146).

Yerel yönetim çıkmazı ve şiddetin gölgesinde barış görüşmeleri: 1968-1972

Toplumlararası görüşmeler 3 Haziran 1968 günü Lübnan'da başladı. Barış görüşmelerinde Kıbrıslı Rumları Kliridis, Kıbrıslı Türkleri ise Denктаş temsil ediyordu. İki temsilciye BM Genel Sekreteri U-Thant'ın Kıbrıs özel temsilcisi Osorio Tafall da eşlik etti. 25 Haziran 1968'de Kliridis ve Denктаş Lefkoşa'da tekrar bir araya geldi ve müzakerelerin ilk aşaması 28 Ağustos 1968'de tamamlandı. Kıbrıs Türk tarafı Makarios'un 1963'te talep ettiği anayasal değişiklikler arasında olan veto haklarının kaldırılmasını da, Türk kamu görevlileri

kotasının %20'ye düşürülmesini de kabul etti, ancak karşılığında Kıbrıslı Türklerin yerel yönetimlerinde özerklik (otonomi) talep etti. Kıbrıs Rum tarafı buna sıcak bakmayınca görüşmelerin ilk aşamasından sonuç alınamadı (Kliridis, 1989b, s. 217-247). Görüşmeler sürerken, 13 Ağustos 1968 günü, Rum-Yunan ilişkileri açısından deprem etkisi yaratan bir gelişme yaşandı. Atina'da, Cunta lideri Papadopoulos'a suikast girişimi yapıldı. Üzerinde patlayıcı maddelerle yakalanan zanlı, Rum İçişleri Bakanı Yorgacis tarafından imzalanmış bir sahte pasaport taşıyordu ve sorgu esnasında patlayıcıları kendisine bir süre önce Atina'da bulunan Yorgacis'in verdiğini söyledi. Makarios Cuntaya konuyla bir ilgisi olmadığını açıkladı ve Yorgacis 1 Kasım 1968 günü istifa etti (Kliridis 1989b, s. 213).

Yerel yönetimler üzerindeki uyuşmazlık, 1974 yılına kadar devam eden görüşmelerdeki tıkanıklığın temel sebebi olarak kaldı. 1968 Kasım ayında bir grup İngiliz yetkili Makarios'u ziyaret ederek kendisine Türk tarafının yerel yönetimde özerklik talebini neden reddettiğini sordukları zaman Başpiskoposun "Kıbrıslı Türklere yerel yönetimde özerklik verirsek devletin üniter yapısı bozulur ve Taksim önü açılır" cevabını aldılar (Costar, telgraf, 25 Kasım 1968). 1969 yılının ilk yarısı yerel yönetim meselesi nedeniyle görüşmelerin başarısızlığıyla geçti. Kıbrıs Rum tarafı, Türk tarafının yerel yönetimde özerklik talebinden geri adım atmasını beklemekteydi ancak Türk tarafı pozisyonunu korumakta kararlıydı. 21 Temmuz 1969 tarihinde bir grup İngiliz diplomat Türkiye'nin Lefkoşa büyükelçiliğini ziyaret etti. Türk diplomatlar İngilizlere yerel yönetimde özerklik talebinin Türk toplumunun adada var olabilmesi ve güvenliğinin sağlanabilmesi için gerekli olduğunu, Türk tarafının bu konuda geri adım atmasının söz konusu olmayacağını ifade etti (Daunt, telgraf, 21 Temmuz 1969). 1 Eylül 1969 günü Denктаş Kliridis'e gönderdiği mektupta yerel yönetimde özerklik talebinden vazgeçemeyeceğini, aksi halde toplumunun Kıbrıslı Rumların kontrolünde bir adada etkisiz bir azınlık haline gelmesine sebebiyet vermiş olacağını yazdı (Kliridis, 1989a, s. 339). 7 Eylül 1969 tarihinde, Kıbrıslı Türk lider Dr. Fazıl Küçük, düzenlediği basın toplantısında Kıbrıs Türk toplumunun adadaki güvenliğinin ancak yerel yönetimde özerklikle sağlama bağlanabileceğini dile getirdi (Ramsbotham, telgraf, 1 Ekim 1969).

1969 yılı Ekim ayında Makarios-karşıtı Kıbrıslı Rumlardan oluşan, Atina bağlantılı Milli Cephe adlı bir terör örgütü kuruldu ve şiddet eylemlerine başladı. Milli Cephe, Makarios'un Bağlantısızlar ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini, AKEL'i ve Makarios'un AKEL'le olan işbirliğini kınayan, Kıbrıslı Türklere Batı Trakya'daki Türk azınlıktan daha geniş haklar tanınmayacağını ifade eden ve Kıbrıs sorununun Enosis harici bir yöntemle çözülemeyeceğini öne süren bildirimler dağıttı (Daunt, telgraf, 7 Ocak 1970). 28 Kasım 1969 günü, Adalet Partisinin dördüncü kongresinde partililerine hitap eden Başbakan Demirel, Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin barışçıl çözüm arayışlarını sürdüreceğini, ancak adadaki tarihsel ve anayasal haklarından da geri adım atmayacağını belirtti (Allen, telgraf, 2 Aralık 1968). Kıbrıs'taki görüşmelerde yerel yönetim açmazı sürerken, 8 Mart 1970 günü Milli Cephe son derece önemli bir terör eylemi gerçekleştirerek Makarios'a karşı suikast düzenledi. Makarios şans eseri kurtuldu ve polis tarafından yakalanan zanlılar ifadelerinde saldırı talimatını eski İçişleri Bakanı Polikarpos Yorgacis'ten aldıklarını belirttiler (Ramsbotham, telgraf, 5 Haziran 1970). Yorgacis 15 Mart 1970 tarihinde Kıbrıs'ı terk etmeye çalışırken öldürüldü. Soruşturmayı yürüten Rum polisi, Yorgacis'in öldürülmeden önce Kıbrıs'ta görev yapan bir Yunan Subayı ile telefon görüşmesi yaptığını ve kendisiyle buluşmaya gittiği yerde vurulduğunu ortaya çıkardı. İddialara göre, Yunan Cuntası Yorgacis'i susturmak için ortadan kaldırmıştı. (Kliridis, 1989a, s. 361-372). Öte yandan, Türk istihbaratına ulaşan bilgilere göre, Makarios'a yapılan saldırının ve Yorgacis cinayetinin arkasında Cunta lideri Papadopoulos değil, Yunan askeri polis biriminin komutanı Dimitrios Yoannidis vardı (Ramsbotham, telgraf, 19 Mayıs 1970).

1970 yılı ortalarına gelindiğinde Papadopoulos görüşmelerin halen daha yerel yönetim açmazı nedeniyle tıkanık olmasından rahatsızdı ve görünüşte Türkiye'yi yatıştırmak için Makarios üzerinde baskı kurmaya çalışıyordu. 25 Haziran 1970 günü Lizbon'da toplanan NATO Dışişleri Bakanları zirvesinde Yunan Dışişleri Bakanı Panayotis Pipinelis, Türk mevkidaşı İhsan Sabri Çağlayangil'e Atina'nın Kıbrıslı Türklerin yerel yönetim taleplerini makul bulduğunu ve bu konuda açılım yapması için Makarios'u ikna etmeye çalıştıklarını aktardı. Gerçekten de, Pipinelis Makarios'u defalarca müzakerelerdeki tutumunu yumuşatmaya çalıştı ancak bundan sonuç alamadı (Fearn, telgraf, 14 Ağustos 1970). Pipinelis 19 Temmuz 1970 günü ölünce Papadopoulos Atina'daki Türk Büyükelçiliği'ne mesaj göndererek Makarios'u müzakerelerde yumuşamaya razı etme çabalarının süreceğini bildirdi (Hooper, telgraf, 30 Temmuz 1970). Bu arada 1970 yılı Temmuz ayında yapılan seçimlerde Temsilciler Meclisine dört Rum partisi girdi.

Kliridis'in partisi EK, Komünist AKEL, Nikos Sampson'un sağ partisi PP (İlerici Kanat) ve Sosyalist parti EDEK. Her dört parti de Makarios'un Kıbrıs siyasetini destekleyeceklerini açıkladılar (PIO, 14 Temmuz 1970).

1971 yılında, Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, "Kıbrıs'ı düşün, kendi uçağını kendin yap" sloganıyla bir bağış kampanyası başlattı (Milliyet, 1 Mart 1971, s.3). Görüşmeler halen daha yerel yönetim hususunda çıkmazdayken 18 Haziran 1971 günü, Papadopoulos Makarios'a gönderdiği mektupta Rum lidere 1963 yılında talep ettiği anayasal değişikliklerin Türk tarafınca kabul edildiğini ve Atina'nın Kıbrıs Rum tarafının yerel yönetimde özerkliğe karşı çıkararak Kıbrıs Sorununu çözümsüz bırakan tavrından rahatsız olduğunu belirtti. Papadopoulos, mektubunda Makarios'u geri adım atmaya çağırdı ve açıkça tehdit ederek "bunun tersini yapıp milli cephemizi zedellerseniz Kıbrıs Yunanlılarına, ulusumuza ve tarihe karşı çok büyük bir sorumluluk üstlenmiş olursunuz [...] ve Yunan hükümetini sonuçları ne kadar acı olursa olsun gereken önlemleri almaya mecbur edersiniz" diye yazdı (Kliridis, 1989b, s.77-79). Makarios ise cevabi mektubunda "eğer burada gerçekten bir tehdit söz konusu ise, üzülen belirtmeliyim ki kabul edilmesi mümkün olmayan bir durum ortaya çıkmıştır ve Kıbrıs Yunanlarının güvenine nail bir lider olarak bunu görmezden gelemem"(Kranidiotis, 1981, s. 341-344). Öte yandan Türk Başbakan Nihat Erim, 24 Temmuz 1971 günü yaptığı bir açıklamada Kıbrıs Rum tarafını Kıbrıs Türklerinin anayasal haklarını ihlal etmekle suçladı ve Türkiye'nin adadaki soydaşlarını basit bir azınlık durumuna düşürecek hiçbir anayasal değişikliği kabul etmeyeceğini belirtti (Milliyet, 25 Temmuz 1971, s.3). 13 Kasım 1971 tarihli bir konuşmasında yine Kıbrıs'a atıfta bulunan Erim, Türkiye'nin adadaki soydaşlarına karşı her hangi bir saldırı yapılması durumunda buna askeri müdahaleyle cevap vermeye hazır olduğunu açıkladı (Milliyet, 14 Kasım 1971, s.1).

Kıbrıs Rumları ile Atina arasında gerginlik: Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtına doğru (1972-74)

1971 yılı sonlarında Grivas gizlice Kıbrıs'a döndü ve EOKA B isimli bir terör örgütü kurdu. Amacı Makarios'u devirerek yeniden Enosis siyasetinin önünü açmaktı. 17 Ocak 1972 günü, Grivas'ın yakın çalışma arkadaşlarından Sokratis Eliadis İngiliz Yüksek Komiserliği'nde görevli bir diplomat ile gizlice temasa geçerek Grivas'ın İngiliz hükümetinden Enosis için yardım istediğini ilettili. Grivas'a göre Makarios komünist çizgiye kaymakta ve Kıbrıs'ta hem Batı çıkarlarını, hem de İngiliz üslerini tehlikeye düşürmekteydi (Edmonds, telgraf, 19 Ocak 1972). İngiliz hükümeti Eliadis ile bilgi alma amacıyla temasta kalınmasını, ancak Grivas'a olumlu cevap verilmemesini ve gerekli olması halinde İngiltere'nin ne kendisini ne de Enosis'i desteklemesinin söz konusu olduğunun ilettilmesini istedi (Douglas-Home, telgraf, 24 Ocak 1972). Grivas'ın Kıbrıs'a gelerek terörizme başlaması üzerine, Makarios 1972 yılı Şubat ayı başlarında polis gücünü kuvvetlendirmek amacıyla Çekoslovakya'dan binlerce hafif ve ağır makineli tüfek ithal etti. Yunan Cuntası Makarios'un bu silahları polis güçlerine değil, solcu militanlara dağıtarak iç savaş tehlikesi oluşturacağından şüpheleniyordu ve Makarios'u ithal ettiği silahları ya Rum ordusuna, ya da BM barış gücüne teslim etmesi konusunda uyardı. Makarios bunu reddetti (Hooper, telgraf, 10 Şubat 1972).

11 Şubat 1972 günü Cunta, Yunanistan'ın Lefkoşa büyükelçiliği vasıtasıyla Makarios'u istifaya çağırırdı. Bunun akabinde, Makarios Kliridis'i ABD'nin Kıbrıs büyükelçiliğine göndererek Washington'un araya girmesini istedi (Kliridis, 1990, s. 132-133). ABD acilen devreye girdi ve Atina Büyükelçisi Henry Tasca Yunan hükümetini ziyaret etti. Tasca, Makarios'u istifaya zorlamanın kendisinin Rum toplumu nezdindeki itibarını daha da yükselteceğini, Türkiye'nin duruma müdahale etmek zorunda kalmasıyla Türk-Yunan geriliminin artacağını ve Sovyetler Birliği'nin NATO devletleri arasındaki gerginlikten istifade ederek durumdan kazanç sağlayacağını bildirdi. Cunta ABD'nin araya girmesiyle geri adım attı (Hooper, telgraf, 11 Şubat 1972). Aslında, Tasca Yunan yetkililere söyledikleriyle, Ankara'nın Kıbrıslı Türklerin taleplerine ılımlı görünen Cunta siyasetini samimi bulmadığını ve Türkiye'nin Makarios'un devrilmesi karşısında hareketsiz kalmayacağını ifade etmiş oluyordu. 16 Şubat 1972 günü Atina-Lefkoşa gerginliğinin bazı unsurları kamuoyuna yansınca 3,000 civarında Kıbrıslı Rum başkanlık sarayı yakınlarında miting düzenleyerek Atina'nın Kıbrıs'ın içişlerine müdahalelerini protesto etti (Edmonds, telgraf, 11 Şubat 1972). Makarios aynı gün halka sesleniş konuşması yaparak "Kıbrıs konusunda son sözü Kıbrıslılar söyler" ifadesini kullandı (Agon, 17 Şubat 1972, s.1). Kıbrıs Rum toplumunda Grivas cephesi ile Makarios cephesi arasında ciddi bir kamplaşma yaşanırken, Denктаş'a göre her iki lider de Enosis yanlısıydı ancak Makarios taktiksel olarak daha uygun şartların oluşmasını beklemeyi seçerken Grivas buna karşı çıkıyordu (Denктаş, 1989).

Ankara ve Kıbrıslı Türk liderler görüşmelerdeki çok sayıda anayasal hususa dair esnek davranıyor, ancak yerel yönetimde özerklik hususundan geri adım atmıyorlardı. Bu yıllarda, Kıbrıs Rumları ile Atina'nın

arasının bozulduğu net biçimde görülürken, Kıbrıs Türkleri ile Ankara'nın ilişkileri gayet uyumluydu. Makarios bu duruma Hürriyet gazetesi muhabiri Celalettin Çetin'e verdiği mülakatta "biz Atina ile aynı çizgide olmayı İncil buyruğu saymıyoruz, ancak Bay Denктаş Ankara ile aynı çizgide olmayı Kuran buyruğu sayıyor" (PIO, 8 Ekim 1971) diyerek değinmişti. 1972 yılında, Atina ve Ankara'nın barış görüşmelerinde iki topluma yardımcı olmak üzere iki anayasa uzmanı atama konusunda vardıkları anlaşma uyarınca Mihail Dekleris ve Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı müzakerelere katkıda bulunmakla görevlendirdi (Kliridis, 1989b, s.194-195). İngiliz diplomatlar 4 Ağustos 1972 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı'nın Yunanistan ve Kıbrıs Masası şefi Ecmel Barutçu'yu ziyaret ederek Türk hükümetinin görüşlerini sordular. Barutçu, Ankara'nın Dekleris ve Aldıkaçtı'nın çabalarını desteklediğini, ancak Rum tarafının tavrı nedeniyle iyimser olmadığını belirtti. İngiliz diplomatlar durumu Londra'ya bildirirken Türk tarafının çözümsüzlük devam ederse coğrafi ayrılığa dayalı farklı çözüm modellerini de savunmaya başlayabileceği yönünde bir izlenim edindiklerini aktardılar (Fyjis-Walker, telgraf, 8 Ağustos 1972).

27 Ekim 1972 günü Aldıkaçtı Dekleris'e sunduğu önerilerde sadece Türk nüfusun yaşadığı bölgelerle Türk polislerin, sadece Rum nüfusun yaşadığı bölgelerle Rum polislerin, karma bölgelerle ise iki toplumlu polis gücünün ilgilenmesini teklif etti. Aldıkaçtı aynı zamanda 1963'ten beri Kıbrıs Rum tarafının dile getirdiği Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısının veto haklarının kaldırılması talebinin Türk tarafınca kabul edildiğini bir kez daha ortaya koydu (Beattie, telgraf, 2 Kasım 1972). Fakat temel uyumsuzluk noktası yine yerel yönetim meselesi oldu. 4 Kasım 1972 tarihinde Denктаş Ankara'yı ziyaret etti ve basına yaptığı açıklamada Türk tarafının adayı bölmek gibi bir maksat taşımadığını ancak yerel yönetimde özerklik talebinden geri adım atılmasının da söz konusu olmadığını vurguladı. (Harrison, telgraf, 7 Kasım 1972). Görüşmelerdeki yerel yönetim çıkmazı sürerken, 1973 yılındaki başkanlık seçimlerinde tek Rum aday Makarios Cumhurbaşkanı, tek Türk aday Denктаş ise Cumhurbaşkanı Yardımcısı oldu. 1973 yılında Cunta-Makarios ilişkilerindeki gerginlik aşılmış gibi görünse de, Kıbrıs'ta Makarios ile Kıbrıs Rum toplumundaki Atina bağlantılı muhalif gruplar arasında bir tür psikolojik savaş vardı (Kızılyürek, 2005).

Makarios Cunta aleyhine konuşmaktan kaçınıyor, ancak Rum solunun gazetelerinin (AKEL'in gazetesi *Haravgi* ve EDEK'in gazetesi *Ta Nea*) Atina'daki Cuntanın ve Kıbrıs'ta EOKA B ile işbirliği içerisinde hareket eden Yunan subayların aleyhine yaptıkları yayınları frenleyecek her hangi bir tedbir almıyordu. Öte yandan, Makarios-karşıtı grupları temsil eden gazetelerin (örneğin *Patris*) Makarios'a ve Rum soluna yönelttikleri eleştiri ve suçlamalar da bazen ciddi biçimde ağırlaşmaktaydı. Makarios karşıtı gazeteler Makarios'u ve Rum solunu "Rus işbirlikçisi" olmakla suçlarken Rum solu Makarios karşıtlarını "Amerikan işbirlikçisi" olmakla suçlamaktaydı (Popper, telgraf, 6 Nisan 1973). 5 Nisan 1973 günü, EDEK mensubu Yorgos Fotiyu, EOKA B militanları tarafından kurşunlanarak öldürüldü (PIO, 6 Nisan 1973). 1 Ağustos 1973'te Grivas, Rum Adalet Bakanı Hristos Vakis'i kaçıran (bir süre sonra serbest bıraktı) Makarios'u Cumhurbaşkanlığından istifa etmeye çağırdı (McCloskey, telgraf, 1 Ağustos 1973). Bu esnada toplumlararası görüşmeler de devam etmekteydi. 3 Ağustos 1973 günü, Kıbrıs Rum tarafı Garanti Anlaşmasının feshedilmesini talep etti. Bu noktada Kıbrıslı Rumlar ve liderleri sadece Türkiye'nin değil, Atina cuntasının da adaya askeri müdahalede bulunmasından endişe ediyorlardı. Fakat Kıbrıslı Türkler ve liderleri açısından, adadaki siyasal haklarını ve güvenliklerini sadece Türkiye temin edebileceği için Garanti Anlaşmasının yürürlükten kaldırılması kabul edilemezdi (Olver, telgraf, 23 Ekim 1973).

25 Kasım 1973 günü, cuntanın askeri polis biriminin başındaki Tuğgeneral Dimitrios Yoannidis ve ekibi, Yorgos Papadopulos ve ekibini tasfiye ederek yönetime el koydu (Tasca, telgraf, 28 Kasım 1973). Demirel hükümetine Enosis karşılığında Kıbrıs'ta bir üs teklifinde bulunmakla ortaya koyduğu gibi, Papadopulos da Enosis yanlısıydı. Hem Yoannidis, hem Papadopulos, Makarios'un Kıbrıs siyasetinde Atina'yı dinlemeyi reddeden tutumundan oldukça rahatsızdı. Fakat Yoannidis iktidara gelir gelmez Papadopulos'un yapmaktan imtina ettiğini yapmanın, yani Makarios'u askeri güç kullanarak devirmenin hazırlıklarına başladı. Kıbrıs Türklerini göç etmeye ve sığındıkları bölgelerde elverişsiz yaşam koşullarına iten Makarios rejimine Ankara'nın da güveni yoktu, ancak Türk yetkililer, Makarios'un silah zoruyla devrilmesinin bir sonraki aşamasını Enosis'in izleyebileceğini hesaplamaktaydı.

27 Ocak 1974 günü EOKA B'nin lideri Grivas öldü (Grant, telgraf, 28 Ocak 1974). Makarios silah bırakmaları halinde EOKA B militanlarına af çıkaracağını açıkladı ancak örgüt eylemlerine devam etti. Mayıs ayında, EOKA B militanları tarafından, Yunan subayların göz yummasıyla Rum ordusunun eğitim kamplarından yoğun miktarda silah ve mühimmat çalındı. Daha sonra, ordu içerisinde Yunan subayların başını çektiği,

Atina ve EOKA B bağlantılı Makarios karşıtı hücreler oluşturulduğu ortaya çıktı. Yunan subaylar bu faaliyetlerini gizleme gereği duymuyorlar, halk arasında alenen Enosis propagandası yürütüyorlar ve Rum askerlere Makarios aleyhine slogan attırarak eğitim yaptırıyorlardı (Kliridis 1990: 278-318). Bunun üzerine sol görüşlü Kıbrıslı Rumlar silahlı gruplar oluşturarak iç savaşa hazırlanmaya başladılar (Tasca, telgraf, 6 Mayıs 1974). Tüm bu gelişmeler, 15 Temmuz 1974 günü gerçekleştirilen darbenin geri sayımının başladığına alametti. Makarios bu durum karşısında 16 Mayıs 1974 günü “ordu kendisini askeri vazifesiyle sınırlandırmalıdır. Gençleri eğitmek, onlara ulusal şuur aşılacak ordunun işi değildir” açıklamasında bulundu (Haravgi, 17 Mayıs 1974, s.1).

1974 yılı Mayıs ayı sonlarında, Türkiye “Çandarlı” adlı petrol arama gemisini savaş gemileri refakatinde Ege’ye gönderdi. Cunta Türkiye’yi “Yunan karasularını ihlal etmekle” suçladı ve geminin geri çağrılmaması halinde Yunan Deniz Kuvvetleri tarafından kovalanacağı tehdidinde bulundu (Milliyet, 2 Haziran 1974, s.1). Kriz esnasında Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Ankara’nın Cuntanın Yunanistan’daki rejimi meşrulaştırmak için halka Türk aleyhtarı hisler aşılmasından rahatsız olduğunu dile getirdi (Spain, telgraf, 3 Haziran 1974). Ege’de Türk-Yunan gerilimi yükselirken Makarios, 2 Temmuz 1974 günü Atina’ya yazdığı mektupta Cuntanın EOKA B’ye sağladığı desteği durdurmasını ve Kıbrıs’taki Yunan subayları geri çağırmasını talep etti (PIO, 6 Temmuz 1974). Makarios mektubu basınla da paylaşınca Atina-Lefkoşa gerginliği iyice büyüdü. 15 Temmuz 1974 günü Yunan subayların komutasındaki Rum ordusu, İttifak Anlaşması uyarınca Kıbrıs’ta bulunan Yunan alayının da desteğiyle başkanlık sarayına saldırdı ve yönetime el koydu. Makarios sarayı sağ terk etmeyi başardı ve Kıbrıs’ın batısında bulunan terk edilmiş bir radyo istasyonundan Rum halkına hitap ederek darbeye karşı direnmelerini istedi (Haravgi, 15 Temmuz 1975, s.1).

Cunta Nikos Sampson’u Cumhurbaşkanı olarak atadı. Darbeciler, aralarında polis memurlarının, EDEK lideri Vassos Lissaridis başta olmak üzere çok sayıda solcunun ve hükümet sözcüsü Miltiadis Hristodulu’nun da yer aldığı binlerce Makarios yandaşı Rum’u tutukladı. (Milliyet, 19 Temmuz 1974, s.10). Makarios 16 Temmuz günü, üslerdeki İngiliz askerlerinin yardımıyla Kıbrıs’tan ayrıldı (Kliridis, 1990, s. 341-345). Türkiye, gerek adadaki soydaşlarının can güvenliğinin tehlikede olmasından, gerek Kıbrıs Cumhuriyeti’nin temelini oluşturan uluslararası anlaşmalara aykırı bir hukuki durumun ortaya çıkmasından, gerekse Enosis kapısının darbe vasıtasıyla açılmış olmasından ötürü hızla harekete geçti. 17 Temmuz’da Türk Başbakan Bülent Ecevit Londra’ya gitti ve İngiliz mevkidaşı Harold Wilson’a Garanti Anlaşması gereğince adaya Türk-İngiliz ortaklaşa askeri müdahalesi gerçekleştirme teklifinde bulundu. Wilson bu öneriyi reddetti (Milliyet, 18 Temmuz 1974, s.1). 15-20 Temmuz günleri arasında Yunan tarafının kendi içinde yaşadığı çarpışmalarda darbecilerle Makarios yandaşları arasındaki şiddet olaylarının yol açtığı toplam can kaybı bazı kaynaklarda 100 (Kızılyürek, 2016, s.494), bazı kaynaklarda 300 (Milliyet, 19 Temmuz, s.6), bazı kaynaklardaysa 500 civarında (Peristianis, 2008, s.356) gösterilmektedir. Farklı kaynakların üzerinde ortaklaştıkları nokta şudur ki, darbeciler çok sayıda Makarios yanlısını ve sivil katlederken kendi can kayıplarının neredeyse tamamı Yunan subayların emri altındaki Rum askerlerden oluşmaktaydı. Diğer bir deyişle, darbenin başındaki Yunan subaylar, Rum askerleriyle Rum halkının birbirlerini katletmesine sebep olmuşlardı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 19 Temmuz günü toplandı. Makarios toplantıda Kıbrıs’ın Yunanistan’ın işgali altında olduğunu ve mevcut durumun adadaki Rumlara da Türklere de zarar vermekte olduğunu ifade ederek Güvenlik Konseyi’nden Atina’ya adadaki darbe rejimine son vermeye ve Yunan subayları adadan uzaklaştırmaya çağırmasını talep etti (Kliridis, 1990, s. 351-357). Şiddetin her an ada Türklerine de sıçrayabileceğinden ve Enosis’in bir tür “oldu-bitti” ile ilan edilebileceğinden ötürü bekleme lüksü kalmayan Türkiye, 20 Temmuz sabahı garantör ülke olarak Kıbrıs Harekâtının ilk aşamasını başlattı. 22 Temmuz günü ateşkes ilan edildiği zaman, denizden çıkarma ve havadan indirmenin yapıldığı Girne’den başkent Lefkoşa’ya kadar uzanan bir alan Türk kontrolüne geçmişti. Türkiye’nin Kıbrıs harekâtı karşısında itibar kaybeden Atina’daki Cunta idareyi sivillere devretmek zorunda kaldı ve Kıbrıs’taki Sampson rejimi çöktü. Ancak, Türklerin yaşadığı bölgelerin çok büyük bir kısmı Türk askerlerinin kontrol ettiği alanın dışında kalmıştı ve çok sayıda Kıbrıslı Türk EOKA B gibi silahlı grupların olası saldırıları karşısında son derece savunmasız durumdaydı. Ayrıca, harekâta katılan Türk birlikleri kuşatılmaya açık dar bir alana sıkışmıştı. Türk tarafı bu durumun getirdiği tehlikeleri azaltmak için 9 Ağustos günü Cenevre’de başlayacak barış görüşmelerinde acil bir siyasal sonuca ulaşmayı, aksi halde tekrar askeri olarak harekete geçmeyi planlıyordu (Firat, 2008, s. 747-749).

Cenevre görüşmelerinde Yunan tarafı 1960 anayasasına dönüşü, Türk tarafı ise Türklerin güven içerisinde olacakları bölgelerde toplanmasına olanak tanıyacak federal çözümlerini savundu (Kliridis, 1990, s. 45-79). Görüşmelerde siyasal bir çözüme ulaşılamayınca Türk tarafı bekleme riskine girmede ve 14 Ağustos'ta harekâtın ikinci aşaması başladı. 16 Ağustos günü ilan edilen ateşkese kadar adanın %36'sı Türk ordusunun kontrolüne geçti ve bu bölgeler Türk toplumu açısından güvenli hale getirildi (Birand, 1975, s. 238-279). 1974 harekâtının ikinci aşaması başlayınca Yunanistan ABD'nin Türkiye'yi durdurmak için gerekeni yapmadığını öne sürerek NATO'nun askeri kanadından ayrıldı (Kofas, 2003, s. 139). Harekât sonrasında ise Washington, ABD'deki Yunan lobisinin de etkisiyle Türkiye'ye 5 Şubat 1975 günü yürürlüğe giren silah ambargosunu başlattı (Uslu 2003, s. 93-94).

Sonuç

Bu çalışmada 1967-1974 yılları arasında Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumlarının siyasetleri ile Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs politikaları incelendi. Kıbrıslı Türk liderler ile Kıbrıslı Rum liderlerin toplumlararası müzakerelerdeki pozisyonları, Türkiye ve Yunanistan'ın ise bu pozisyonlar karşısındaki tavırları aydınlatılmaya çalışıldı. Araştırma bulguları ışığında Türkiye'nin Kıbrıslı Türk liderlerin yerel yönetimde özerklik talep eden tutumunu desteklediği, Yunan Cuntasının ise Makarios'u yerel yönetim özerkliğini kabul ederek tavrını esnetmesi için sıkıştırdığı sonuçlarına ulaşıldı. Bunun yanında, çalışma Türkiye'nin Atina'nın bu siyasetine güvenmediğini ve Makarios'a yapılan baskının ardında Enosis kapısını aralamak için uygulanan bazı taktiklerin yatabileceğine ihtimal verdiğini de ortaya koydu. Çalışmanın gerçekleştirdiği tarihsel araştırma aynı zamanda Rum lider Makarios'un Yunan Cuntasına ve Yunanistan'ın adadaki askeri varlığına karşı ciddi bir güvensizlik içerisinde olduğunu, Kıbrıs Türk tarafının ise Türkiye'ye büyük bir güven taşıdığını da saptadı. Örneğin, Makarios 1973 yılında Garanti Anlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasını talep ederek sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda Yunan Cuntasının da Kıbrıs'taki söz hakkını sınırlandırmayı amaçlıyordu. Buna karşın Kıbrıs Türk tarafı Türkiye'nin garantörlük statüsünü adadaki haklarının tek güvencesi olarak görmekteydi ve bu talebi kati surette reddediyordu.

Çalışmanın incelediği dönem boyunca Yunan Cuntası ile Rum lider Makarios arasında Kıbrıs'ta son sözü kimin söyleyeceği yönünde uyuşmazlıklar ve çatışmalar yaşandığı sonucuna da ulaşıldı. Cunta'nın ilk lideri Papadopoulos'un yapmaktan kaçındığını 15 Temmuz 1974 günü kendisini devirerek iktidara Yoannidis yaptı ve Makarios'a karşı darbe düzenledi. Türkiye bu noktada Enosis tehdidiyle karşı karşıya kaldığı gibi, eski EOKA liderlerinden Sampson'un Cumhurbaşkanlığına getirilmesini ve Kıbrıs Rum toplumunda büyük ölçüde Yunan subayların sebep olduğu bir iç savaş başlamasını adadaki Türk toplumunun güvenliği açısından son derece tehlikeli buldu. Buna ilaveten Yunan darbesiyle oluşan durum Türkiye'ye garantör ülke olarak harekete geçme hakkı ve yükümlülüğü getirmekteydi. Türkiye'nin 20 Temmuz harekâtıyla birlikte Kıbrıs Türk toplumunun 11 yıl boyunca ada içerisinde son derece küçük bölgelere sıkışarak sürdürdüğü elverişsiz yaşam koşullarından kurtulmasını sağlayan koşullar oluştu.

Kaynakça / References

Adams, T. W. & Cottrell, A. J. (1968). *Cyprus between East and West*. Baltimore: Johns Hopkins Press.

Birand, M. A. (1975). *30 sıcak gün*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bölükbaşı, S. (1988). *The Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations and Cyprus*. Maryland: University Press of America.

- Cassia, S. C. (2005). *Bodies of evidence: Burial, memory and the recovery of missing persons in Cyprus*. Oxford: Berghahn.
- Clogg, R. (2013). *A concise history of Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawshaw, N. (1978). *The Cyprus revolt: The origins, development and aftermath of an international dispute*. London: William Clowes & Sons.
- Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878–1938). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(36).
- Denktaş, R. R. (1989). *The Cyprus triangle*. London: Allen & Unwin
- Denktaş, R. R. (2008). *Milli vizyon*. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- Fırat, M. (2008). Görelî özerklik-3 Yunanistan'la ilişkiler: 1960-1980. Oran, B. (der.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar 1919-1980*. (ss. 716-718). Cilt I. İstanbul: İletişim.
- Gallagher, T. (2013). *Outcast Europe: The Balkans, 1789-1989: From the Ottomans to Milosevic*. London: Routledge.
- Göktepe, C. (2013). *British foreign policy towards Turkey, 1959-1965*. London: Routledge.
- Gürdallı, H. & Koldaş, U. (2017). Kıbrıs Cumhuriyeti'nden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İnşasına Giden Süreçte Lefkoşa'da Mekânın ve Mimarının Siyasi Dönüşümü: 1963-1983/The Political Transformation of the Space and Architecture in Nicosia between the Republic of Cyprus and the Turkish Republic of Northern Cyprus: 1963-1983. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 748-772. DOI: <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i4.1104>
- Hakkı, M. M. (2007). *Cyprus issue: A documentary history, 1878-2006*. New York: IB Tauris.
- Hart, P, T. (1990). *Two NATO allies at the threshold of war*. London: DukeUniversity Press.
- Hasgüler, M. (2007). *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim politikalarının sonu*. İstanbul: Alfa.
- Hoffmeister, F. (2006). *Legal aspects of the Cyprus problem: Annan plan and EU accession*. Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Kızılyürek, N. (2005). *Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti: Doğmamış bir devletin tarihi*. İstanbul: İletişim.
- Kızılyürek, N. (2008). *"Daha önceleri neredeydiniz?": Dünden bugüne Kıbrıs müzakereleri*. İstanbul: Birikim.
- Kızılyürek, N. (2016). *Bir hınç ve şiddet tarihi: Kıbrıs'ta statü kavgası ve etnik çatışma*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kofas, J. V. (2003). *Under the eagle's claw.: Exceptionalism in postwar US-Greek Relations*. Westport: Praeger.
- Kranidiotis, G. (1981). Οι σχέσεις Αθήνας-Λευκωσίας (1960-1974), πολιτικές αντιθέσεις και σφάλματα [Atina-Lefkoşa ilişkileri (1960-1974), siyasi antitezler ve hatalar]. Tenekidis, G., Kranidiotis, G., (der.), *Κύπρος: Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*. [Cyprus, History, Problems and the Struggles of its People], ss. 325-409. Atina: Estia.
- Markides, D. W. (2001). *Cyprus 1957-1963: from colonial conflict to constitutional crisis: the key role of the municipal issue*. Minnesota University of Minnesota Press.

Markidis, K. (1977). *The rise and the fall of the Republic of Cyprus*. New Haven: Yale University Press.

Miller, J. E. (2009). *The United States and the making of modern Greece: History and power, 1950-1974*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Mütercimler, E. (1990). *Kıbrıs Barış Harekâtının bilinmeyen yönleri*. İstanbul: Yaprak

Peristianis, N. (2008) *Nation, Nationalism, State, and National Identity in Cyprus*. (PhD Thesis). Middlesex University, London.

Salih, H. I. (1978). *Cyprus, the Impact of Diverse Nationalism on a State*. Alabama: Alabama University Press.

Solsten, E. (1991). *Cyprus: A country study*. Washington: GPO for the Library of Congress.

Şahin, İ. & Topbaş, S. P. (2015). Kamuoyu ve Dış Politika Bağlamında Peyami Safa'nın Yazılarında Kıbrıs Meselesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 389-412.

Şahin, İ. & Topbaş, S. P. (2016). Türkiye'nin Kıbrıs'ta Statükoyu Koruma Çabaları ve Makarios'un Ankara Ziyareti. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 779-796.

Uslu, N. (2003). *The Turkish-American relationship between 1947 and 2003: The history of a distinctive alliance*. New York: Nova.

Yennaris, C. (2000). *From the East: Conflict and partition in Cyprus*. London: Elliot & Thompson.

Hatıratlar / Memoires

Kliridis, G. (1989-1992). *My deposition*. (Vol. I: 1989; Vol. II: 1989; Vol. III: 1990; Vol.: IV: 1992). Nicosia: Alithia.

Papandreou, A. G. (2006). *Δημοκρατία στο απόσπασμα* [Namlunun ucunda demokrasi]. Atina: Livani.

Gazeteler / Newspapers

Agon, 17 Şubat 1972

Halkın Sesi, 19 Kasım, 1967

Haravgi, 17 Mayıs 1974

Haravgi, 15 Temmuz 1975

Milliyet, 1 Mart 1971

Milliyet, 25 Temmuz 1971

Milliyet, 14 Kasım 1971

Milliyet, 2 Haziran 1974

Milliyet, 19 Temmuz 1974

Milliyet, 18 Temmuz 1974

Patris, 20 Ocak 1968

Hükümet Sözcülüğü, Basın ve Enformasyon Dairesi arşivleri (güney Lefkoşa) / Government Spokesman-Press and Information Office (southern Nicosia)

PIO, 'A bill on the establishment and the organisation of the Cyprus National Guard', basın bülteni, 27 Mayıs 1964.

PIO, 'National guard law', basın bülteni, 5 Haziran 1964.

PIO, 'Temporary Turkish administratiom', basın bülteni, 2 Ocak 1968.

PIO, 'Δήλωση της Α.Μ. Του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου' [Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios Hazretlerinin açıklaması], basın bülteni, 12 Ocak 1968.

PIO, 'Συνέντευξις της Α.Μ. του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου προς τον εν Κύπρω ανταποκριτήν της Αθηναϊκής εφημερίδος Νέα Πολιτεία κ. Γεώργιον Λεωνίδαν' [Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios Hazretlerinin Atina gazetesi Nea Politia'nın Kıbrıs muhabiri Sn. Yorgos Leonidas'a verdiği mülakat], basın bülteni, 14 Temmuz 1970.

PIO, 'Συνέντευξις της Α.Μ. του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου προς τον κ. Τζελλετίν Τσετίν, ανταποκριτήν της Τούρκικης εφημερίδος Χουριέτ' [Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios Hazretlerinin Türk gazetesi Hürriyet'in muhabiri Sn. Celalettin Çetin'e verdiği mülakat], basın bülteni, 8 Ekim 1971.

PIO, 'Δήλωση του Υπουργού Εσωτερικών και Αμύνης κ. Γεώργιου Ιωαννίδη' [İçişleri ve Savunma Bakanı Sn. Yorgos Yoannidis'in açıklaması], basın bülteni, 6 Nisan 1973

PIO, 'Επιστολή της Α.Μ. του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου προς τον Πρόεδρον της Ελληνικής Δημοκρατίας Στρατηγόν Γκιζίκην' [Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios Hazretlerinin Yunanistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı General Gizikis'e mektubu], basın bülteni, 6 Temmuz 1974.

ABD Devlet Departmanı arşivleri / USA State Department Archives

NA, State Department. NICOSI 00778 061645. 'Provocative articles in leftist and pro- Grivas papers cause government to threaten crackdown', D. Popper'dan Devlet Departmanı'na telgraf, 6 Nisan 1973.

NA, State Department. NICOSI 01694 040527. 'Makarios spurns Grivasists' blackmail threat', R. McCloskey'den Devlet Departmanı'na telgraf, 3 Ağustos 1973.

NA, State Department. NICOSI 00149 281152. 'Grivas dies'. L Grant'tan Devlet Departmanı'na telgrafi, 28 Ocak 1974.

NA, State Department. ATHENS 02671 061817 'Greek/Cypriot relations' H. Tasca'dan Devlet Departmanı'na telgraf, 6 Mayıs 1974. (Spain, telgraf, 3 Haziran 1974).

NA, State Department. ANKARA 04276 031528 'Greek-Turkish Aegean Dispute'. J. Spain'den Devlet Departmanı'na telgraf, 3 June 1974.

Birleşik Krallık ulusal arşivleri / The National Archives- United Kingdom

TNA, FO 371/179998, CC 103138/9, 'Cyprus: UN General Assembly debate', W. Peters'ten Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 21 Ağustos 1965.

TNA, FCO 27/122, F 3/8, 'Cyprus, political affairs, visits, Turkish ministers', W. Peters'ten Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 11 Mart 1967.

TNA, FCO 27/122, F 3/8, 'Cyprus, political affairs, visits, Turkish ministers', N. Costar'dan Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 18 Temmuz 1967.

TNA, FCO 27/122, F 3/8, 'Cyprus, political affairs, visits, Turkish ministers', M.I. Mackie'den Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 18 Haziran 1967.

TNA, FCO 27/122, F 3/8, 'Cyprus, political affairs, visits, Turkish ministers', T. Daunt'tan Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 18 Haziran 1967.

TNA, FCO 27/122, F 3/8, 'Cyprus, political affairs, visits, Turkish ministers', R. Allen'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 6 Ocak 1968.

TNA, FCO 9/778, WSC 1/51, 'Cyprus: Intercommunal talks', Telegram, N. Costar'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 25 Kasım 1968.

TNA, FCO 9/778, WSC 1/51, 'Cyprus: Intercommunal talks', R. Allen'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 2 Aralık 1968.

TNA, FCO 9/782, WSC 1/1, 'Cyprus: Intercommunal talks', T. Daunt'tan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 21 Temmuz 1969.

TNA, FCO 9/782, WSC 2/11. 'Cyprus: Intercommunal talks', P. Ramsbotham'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 1 Ekim 1969.

TNA, FCO 9/1153, WSC 1/6, 'Cyprus: National Front', T. Daunt'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne, 7 Ocak 1970.

TNA, FCO 9/1153, WSC 1/6, 'National Front activitis in Cyprus including report about attempt on President Makarios's life and killing of former Minister of Interior, Georgadjis', P. Ramsbotham'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 5 Haziran 1970.

TNA, FCO 9/1153, WSC 1/6, 'National Front activitis in Cyprus including report about attempt on President Makarios's life and killing of former Minister of Interior, Georgadjis', P. Ramsbotham'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 19 Mayıs 1970.

TNA, FCO 9/1162, WSC 3/358/2, 'Cyprus/Greek Relations', R. Hooper'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 30 Temmuz 1970.

TNA, FCO 9/1162, WSC 3/358/2, 'Cyprus/Greek Relations', R. Fearn'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 14 Ağustos 1970.

TNA, FCO 9/1496, WSC 1/5, 'General Grivas and Cyprus Problem', R. Edmonds'dan A. Douglas-Home'a 'çok gizli' telgraf, 19 Ocak 1972.

TNA, FCO 9/1496, WSC 1/5, 'General Grivas and Cyprus Problem', A. Douglas-Home'dan R. Edmonds'a 'çok gizli' telgraf, 24 Ocak 1972.

TNA, FCO 9/1509, WSC 10/6, 'Supply of military equipment to Cyprus from Czechoslovakia', R. Hooper'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 10 Şubat 1972.

TNA, FCO 9/1509, WSC 10/6, 'Supply of military equipment to Cyprus from Czechoslovakia', R. Hooper'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 10 Şubat 1972.

TNA, FCO 9/1509, WSC 10/6, 'Supply of military equipment to Cyprus from Czechoslovakia', R. Hooper'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 11 Şubat 1972.

TNA, FCO 9/1509, WSC 10/6, 'Supply of military equipment to Cyprus from Czechoslovakia', R. Edmonds'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 11 Şubat 1972.

TNA, FCO 9/1493, WSC 1/1. 'Cyprus: Intercommunal Talks', R. Fyjis-Walker'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 8 Ağustos 1972.

TNA, FCO 9/1493, WSC 1/1. 'Cyprus: Intercommunal Talks', D. Beattie'den Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 2 Kasım 1972.

TNA, FCO 9/1493, WSC 1/1. Telegram, No: 121. 'Cyprus: Intercommunal Talks', J. Harrison'dan Dış İlişkiler ve Milletler Topluluğu Dairesi'ne telgraf, 7 Kasım 1972.

TNA, FCO 9/1666, WSC 1/2 'Intercommunal talks in Cyprus', S. Olver'den Dış İşleri Bakanlığı'na diplomatik rapor, 23 Ekim 1973.

İnternet aracılığıyla erişilen Birleşmiş Milletler arşivleri / United Nations archives accessed online

UN, 'Cyprus: Constitution-1960', açık belge.

Erişim: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un-dpadm/unpan039703~1.pdf> [20 Haziran 2018 tarihinde erişildi]